

הרב דב כץ (ירושלים) / חינוך הישיבות

אין כוונה לתת בשורות אלו. הערכה יסודית, על חינוך הישיבות. זהו נושא מקיף, שאין למצותו במאמר קצר. יצוינו כאן ראשי תיבות בלבד של פרקים ובעיות.

תולדותיו של חינוך הישיבות כתולדותיה של האומה הישראלית, כי מיום קיום האומה התקיימו ישיבות בישראל, אשר היוו יסוד ושורש לחינוכה. ובתי היוצר של נשמתה ורוחה. בישיבה חוצבה רוח ישראל סבא, וממנה יתד וממנה פינה לדמותו ולצביונו מדור דור. היא הנרימה דם תוסס בעורקי עמנו בכל תקופותיו ומאורעותיו; הפיחה נשמת חיים בעצמותיו היבשות, ובה סוד קיומה והווייתה.

אין לזהות את הישיבה עם מוסדות לימוד והדרכה; אין גם לזהותה עם בתי אולפן להקנאת ידיעות. הישיבה היא מוסד לחינוך ולתעלות אישית. עצם האוריה שבישיבה יש בה משום חינוך. היא יוצרת טיפוס מיוחד וקובעת צורה. זוהי מעבדה רוחנית המעבדת את האופי, מגבשת את כוחות הנפש ומעצבת דמות ושיעור קומה.

מכאן השוני שבין תלמידי כל מוסדות הלימוד לבין הלומדים בישיבה. שהראשונים הם בעלי השקפה ואופי שונים ונבדלים, ועלולים להיות רחוקים זה מזה מן הקצה עד הקצה, בלי שיהיה בזה כל ניגוד למקצועות לימודיהם; ואילו האחרונים כמעט כולם הם בעלי השקפה אחידה ודומים זה לזה באופיים ובתכונות נפשם.

ומכאן שהלומד בישיבה איננו לומד תורה או יודע תורה בלבד. הלומד בישיבה — "דברי תורה נבלעים בדמיו" והוא נהפך לאיש אחר, לדרגה של תלמיד חכם. ושונים הם תלמידי החכמים משאר הבריות. הם יוצרים מחיצה לעצמם בדמותם ובקלסתר דיוקנם, ומהווים מבחינה רוחנית, שכבה מעמדית מיוחדת. יש להם "שולחן ערוך" מיוחד ומידות רבות נאמרו בהם, בביאתם, ביציאתם ובישיבתם; במשאם ובמתנם; בהילוכם ובדיבורם. חובות רבות מוטלות עליהם ואחריות גדולה נופלת עליהם. כל תלמיד חכם שנמצא רבב על בגדו חייב מיתה. עליו להיות זך ומצוחצח, ושופע זהרורי אור וטהרה. הוא לומד תורת אלוקים, מהווה אישיות הדבוקה באלקים ויש לו לנהוג בגאות יתירה ששם שמים יתאהב על ידו.

עד כאן הדברים אמורים בישיבה סתם. פרשה מיוחדת קובעת לעצמה הישיבה מטיפוס המוסר. עם הירידה הרוחנית הגדולה שחלה במשך הדורות, הכירו אישים ידועים, שאין להסתפק עוד בסם החיים של לימוד התורה בלבד. נתמעטו הלבבות, נתקררו הרוחות, פטו תלמידי חכמים וניטל חומה של אש שלהבת התורה, ויש צורך בסממנים מיוחדים, לשם התעוררות והתעודדות, כדי להפיח מחדש את השלהבת וכדי ללבותה. ותרופה מצאו בלימוד המוסר, ביצירת

השראה מיוחדת באמצעות מחשבה והתבוננות, באמצעות התלהבות הרגש והתלהטות הנפש.

יפה הגדיר מחולל תנועת המוסר: "לימוד התורה הוא סגולה ולימוד המוסר הוא רפואה". לימוד פרק "שור שנגח את הפרה" מעלה את האדם. עצם קדושת לימוד התורה, מבלי להבדיל בין סוגיא לסוגיא, מעדנת את הנפש, קובעת אופי וצורה ומרוממת את הגשמה. זוהי בחינת סגולה. סגולה טבועה בדברי תורה, שהם מפתחים את הלב ומשכינים בו את השכינה. יש קשר מיסתרתי בין דברי אלהים חיים לבין צלם האלהים שבאדם. במה דברים אמורים אם הלב בריא ועומד בטהרו הטבעי, אם לא פגעו בו פגעי היצר והוא מוכשר לקבל פני השכינה. אבל אם הלב חולה, אם נתגלו בו סימני טומאה, אל תיקרי טומאה אלא טימטום, אם ערלת לבו אטומה, זקוק הוא לרפואה ולתרופות שונות שיעקרו את נגעיו, שיסירו את אלהי הנכר מקרבו ויכשירו אותו להוות כלי קיבול להשפעה. והרפואה היא לימוד המוסר.

"לימוד המוסר, תוך התרתחות הרגש וסערת הנפש, משמש כוח דינאמי לשבור את קרח אדישותו של האדם ולזעזע את כוחות המחשבה והמצפון, והריהו מחשל את הרצון השכלי, מחזק את החלטותיו הנחושות ומגביר את מלחמתו ושלטונו. ההתלהבות המוסרית קורעת לשעה את המחיצות הגופניות, מרוממת ומשחררת לרגעים את השכל מכבליו הרצוניים, מתוזה עליו ניצוצי אור המבהירים לו את נתיבות החיים — כעין הברק הבוקע להרף עין את ערפלי החושך — ומוסיפה לו עוז ועצמה לעמוד כנגד היצרים. זוהי הארה שכלית רגעית המעודדת את היסודות הרוחניים שבאדם".

ישיבות המוסר עמדו על סוד זה, הנהיגו בתוכניתם את לימוד המוסר והשלימו את רמתן החינוכית, ושוב שימשו הישיבות מקום ליצירתה של יהדות חדשה עמוקה, לעיצוב דמות של אישים מאורי תורה ודעת ולמעבדה של שלימות נפשית עילאה.

שיטות שונות ללימוד המוסר, ודרכים רבות הצטלבו ממנו.

יש אשר העמידו את הדיאגנוזה של מחלת הנפש בפחיתות האדם בכוחות השחיתות שבו. "יצר לב האדם רע מנעוריו"; "עיר פרא יולד", זהו אכול כולו אינסטינקטים שפלים ומגונים, תאוות פרועות וחשכות ומידות ארסיות והרסניות. כדי להשליט את הצד הטוב שבאדם, שתהיה ידו על העליונה, יש לחשוף לפניו את תהום רשעותו וזוהמתו, לכון את כל חיצו המלחמה וההדרכה החינוכית לריסונם ולשבירתם של היצרים המסוכנים הללו ולעקור את ה"אל זר" שבגופו.

ויש אשר העמידו את הדיאגנוזה של המחלה בנחיתות האדם — בחוסר הברת ערכו. "בצלם אלהים ברא את האדם"; טבועה בו נשמה "חלק אלוה ממעל" ובכוחו להעפיל ולהגיע לרום המעלות, להידמות לקונו, להידבק בו, כביכול, ולשמש "מרכבה לשכינה". כדי לבלום את היצרים הגופניים שבאדם

ולתת חופש ומעוף להתעלותו, יש לשחררו מנחיתותו. יש לגלות לפניו אה ערכו אלהי, את האופקים הרחבים של עלייה והתרוממות שמימית הפתוחים לפניו, ולכוון את כל כושר ההשפעה לעודד את הכוחות העליונים שבו; להגביר את יסודותיה הרוחניים ולהניפו מעל לכל השאיפות הארציות הרגעיות והקטנוניות. מחנכים מוסריים ידועים רואים את היעילות החינוכית הטובה ביותר — בטיפוח אינדיבידואלי בכל מידה ומידה ובהדרכה הדרגתית ממושכת. כשם שבשעה שלקן אבריו של אדם, הרופא הכירורגי מזדקק לכל אבר ואבר, לחובשו, למורחו ולכוון לו את הסממנים הדרושים כך על רופא הנפש להזדקק באותו שיעור לכוחות הרוחניים שבאדם. יש לייחד טיפול לכל מידה, להדרכת המחשבה, להפעלת הרגש וכו', ולקבוע תרגילים ואמצעים בתיקון כל כוח נפשי לחוד, במקומו ובזמנו. דרך זו היא אטית וארוכה, אבל צעד אחר צעד יתקדם האדם ויבוא על תיקונו השלם.

מחנכים מוסריים אחרים מקצרים את הדרך ומכוונים את שיטת ריפויים אל המרכז, לביצור הכרתו וכושרו השכלי של האדם. מידותיו הרעות של האדם מתפרעות ויצריו משתוללים, כל אימת שאין בריזירבואר השכלי שלו דלק די צורכו שיספיק בו כוח להשתלט עליהם. יש להעלות איפוא את דרגת הכרתו השכלית של האדם ולהרחיב את התפתחותו האינטליקטואלית — מבחינת ההשקפה האלהית — וממילא יחזק כוח שלטונו על כל הגורמים המפריעים ועל מידותיו המתמרדות, ויקנה את עולמו. גם דרך זו קשה ומלאה תחתיים, אבל היא יסודית ומרוכזת.

יש אשר באו על האדם בסערה, הם סברו שאין לגשת אל האדם בדורותינו בדרכים רגילות. אם הוא עבר לקיצוניות מצד אחד, יש להטותו לקיצוניות שנייה שכנגד, עד שישתווה ויעמוד על דרך המיצוע, נופו של האדם נוטה בדורותינו לצד הגופני, והוא נתון כולו לרשות המדותיו ורצונותיו, והדרך החינוכית היעילה במצב זה היא איפוא להסתער עליו בריתחה ובגבורה, באמצעים קיצוניים ובמלחמה איתנה, ובכל הדרכים והאמצעים, הן בהתקפה שכלית והן בשבירת המידות והכוחות, עד שיכריעו אותו ויעלוהו למסלול הרצוי.

אין גם לדלוג על הישיבות מחוגי החסידות השונים. מתחילת ברייתם, ריכוז החוגים הללו את מאמצייהם להלהיב את הרוח והנפש, לתת מעוף למחשבה ולרעיון, ולעודד את הדביקות והתלהטות הקדושה, הישיבה החסידית טיפלה גם היא, לפי דרכה, בייצוב טיפוס מיוחד ובקביעת אופי וצורה — כדוגמתם הם. למטרה זו ניצלה את חכמת המיסתורין, פתחה לפני תלמידיה את הספירות והעולמות העליונים, והעלתה אותם למדריגות אישיות עילאיות. לרוב התרכזו ישיבות החסידות מסביב למחיצתם של האדמור"ים, שימשו מקור ראשון לספוג מזיו אצילותם ורוממותם, והיוו הגורמים ליצור השראה שגיבה ולהאציל מהודה על המזונים.

הצד השווה שבכל הדרכים והשיטות הללו, שהן עוסקות בתיקונם האישי של הבריות, בהפצת דעת עליונה ורוח גבוהה, בהעלאת דמות דיוקנו של האדם

ובהתקרבותו לתכלית האלהית. הישיבות בחרו להן, כל אחת את דרכה, וכולן הובילו לאותה המטרה. לתת לתלמידיהן חינוך אישי געלה, בדעת ובמעשה, וגידלו דורות של אנשי תורה ויראה מושלמים בכל מידה טובה ונכונה.

בדור האחרון ניטשטשו בישיבות המוסר התחומים בין השיטות השונות וכולן משמשות בעירבוביה. גם הישיבה החסידי'ת הקלה בעקרונותיה ובמגמותיה והסתפקה במועט. בתקופה של חירום וצנע, מבחינה רוחנית, אין מקום לבררנות, ויש לתפוש כל דרך וכל אמצעי שבכוחם לשמש גורם למשיכה וקרבה. כל הדרכים כשרות, ובלבד שיפיהו רוח כל שהיא, שירעננו במקצת את הנפש וירו את הצמאון; שיעלו במשהו את האדם מתהום הריקנות והחמרנות ויגלו איזה ניצוץ של אור וטוהר. והישיבות מכל הסוגים, למרות כל החליפות והתמורות ועל אף כל הויתורים והירידות, הן עוד היום המוסדות היחידים המרביצים רוח יהדות מקורית ומטפחים תוכן נפשי, מן הישיבה שואבים המוני בית ישראל את שארית חיותם הרוחנית ואת גבורתם הנפשית עד היום הזה. שם המעיין המפכה אמונה חייה זרוח יהדות איתנה, ושם בית היוצר של נשמת ישראל.